öğrendi. Bir müddet Mekke'de kaldı. Daha sonra Nişâbûr'a döndü. Zehebî, Hâmid Rifâ'dan ve onun tabakasından rivâyette bulunduğunu söylemiştir. Va'z ve nasîhatlarıyla meşhûr, zâhid bir âlim idi. Hâkim onun için, "Ondan daha âlim, zâhid, mütevâzi bir zât görmedim, insanlara doğru yolu gösterirdi" demiştir. Kendi elinin emeği ile kazandığından yerdi. Takke yapıp sattırırdı. Bir medrese ve hastahâne yaptırdı. Bunların masrafının karşılanması için de mal vakfetti. Yaptırdığı medreseye ayrıca bir kütübhâne kurdu. Yazdığı eserler meşhûr olup, şunlardır: El-Beşârâ ven-nezârâ, Tehzîb-ül-esrâr fî tabakât-il-ahyâr, Kitâb-üz-zühd, Tefsîr-i kebîr, Delâil-ün-nübüvve, Siyer-ül-ubbâd vez-zühhâd, Şeref-ül-Mustafâ,

Delâil-ün-nübüvve adlı eserinden seçmeler

Ahmed bin Abde Hammâd'dan, o da Ma'bed bin Hilâl ez-Zemânî'den naklen şöyle anlatmıştır: Bir defasında Enes bin Mâlik'in yanına gitmiştik. Yanımızda Sabit Benâni vardı. Sabit Benânî izin istedi. Huzûruna girdik. Sabit Benânî'yi sedir üzerine oturttu. Ben arkadaşlarıma, şefaat hadîsinden başka birşey sormayın dedim. Sabit Benânî: "Ey Ebâ Hamza! Şüphesiz bu kardeşlerin, Basra'dan buraya senin yanına, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemin şefaat ile ilgili bir hadîs-i şerîfini sormaya geldiler" dedi. Bu isteğimizi kabûl edip şöyle dedi: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kıyâmet günü insanlar arasında (O günün dehşetinden dolayı) bir karışıklık, bir dalgalanma görülür. Adem'e (aleyhisselâm) giderler. Ey Âdem (aleyhisselâm) zürriyetine şefaat et derler. Âdem aleyhisselâm, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Fakat siz İbrâhim'e (aleyhisselâm) gidiniz. Çünkü o, Allahü teâlânın halîlidir. İbrâhim'e (aleyhisselâm) giderler, ondan da şefaat etmesini isterler, İbrâhim (aleyhisselâm) de ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Mûsâ'ya (aleyhisselâm) gidiniz. Çünkü o, Allahü teâlânın kelîmidir der. Mûsâ'ya (aleyhisselâm) giderler. O da, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Îsâ'ya (aleyhisselâm) gidiniz. Çünkü o, Rûhullah

HARKÛŞÎ ABDÜLMELİK BİN MUHAMMED

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde âlimdir. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Babasının künyesi Ebû Osman olduğu için. İsmi Abdülmelik bin Ebî Osman şeklinde de kaydedilmiştir. Künyesi Ebû Saîd ez-Zâhid Harkûşi, en-Nişâbûrî'dir. 407 (m. 1016) senesinde vefât etti. Nişâbûrlu olup, Irak'a, Şam'a, Mısır'a ve Hicaz'a gitti. Oralarda zamanın âlimlerinden ilim

ve Kelimetullahtır der. Îsâ aleyhisselâma da giderler, o da, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Muhammed'e (aleyhisselâm) gidiniz der. Bunun üzerine insanlar bana gelirler. Ben şefaat ederim derim. Rabbimden şefaat için izin isterim, bana izin verir. Rabbimin huzûrunda dururum. Bana anlatamayacağım şekilde hamdetmeyi ilham edecek, ben de Rabbime o hamdler ile hamd edeceğim. Sonra secdeye kapanacağım, Rabbim bana "Yâ Muhammed başını secdeden kaldır, ne söylersen dinlenilecek, ne istersen verilecek, şefaat et şefaatin kabûl olunacak" buyuracak. Ben de, "Yâ Rabbî! Ümmetim, ümmetim" diyeceğim. Bunun üzerine "Git, kalbinde buğday tanesi veya bir arpa ağırlığında (az) îmânı olan kimseyi Cehennemden çıkar" buyuracak. Gidip onları çıkaracağım. Sonra tekrar secdeye kapanacağım. Gene önceki gibi Rabbime hamd ve sena edip, ona sığınacağım. Yine bana, "Yâ Muhammed başını kaldır, ne söylersen dinlenilecek, ne istersen verilecek, şefaat et şefaatin kabûl olunacak" buyurur. Ben de "Yâ Rabbî! ümmetim, ümmetimi isterim" diyeceğim. Bana denilir ki, "Git, ümmetinden kalbinde hardal tanesi kadar imânı olanı Cehennemden çıkar." Bunları da çıkardıktan sonra tekrar secdeye kapanıp, Rabbime hamd edeceğim ve ona sığınacağım. Yine bana, "Yâ Muhammed başını kaldır. Söyle dinlenilir, ne istersen verilir, şefaat et şefaatini kabûl edeceğim" buyurur. Ben de "Yâ Rabbi! Ümmetimi isterim, ümmetimi isterim" derim. Bunun üzerine Rabbim buyuracak ki, "Git, ümmetinden kalbinde hardal tanesinden çok az da olsa, zerre kadar îmânı olanı Cehennemden çıkar" buyurur. Bu böylece üç defa buyurulur."

Yine Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etmiştir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cennette ilk şefaat edecek benim, benim isteğimin kabûl edildiği kadar, hiçbir nebîninki kabûl edilmeyecek, Peygamberlerden kendisine sâdece bir kişi îmân etmiş olanları var." Resûlullah (aleyhisselâm) yine buyurdu ki: "Cennette ilk şefaat edecek olan benim. Ümmeti en çok olan Peygamber benim. Cennetin kapısını ilk çalacak olan benim." Yine bir hadîs-i şerîfte "Kıyâmet günü Cennetin kapısına gelip, açılmasını isterim. Hazin (melek), sen kimsin? der. Ben Muhammedim derim. Melek bana, senden önce hiç kimseye açmamam emredildi der."

"Her Peygamberin yaptığı (makbûl) bir duâ vardır. Ben duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaat için bıraktım" buyurdu.

Dâvûd bin Ebî Hind şöyle anlatmıştır: Kıyâmet günü bu ümmetten olan günahkâr kimse, Resûlullahın (aleyhisselâm) elinden tutar ve "Yâ Resûlallah, beni azâbdan kurtar!" der. Resûlullah (aleyhisselâm) de: "Benim sünnetim sana ulaştı, şeriatimi duydun. Niçin âsî oldun? Şimdi ne özür beyân edeceksin?" buyurur. Bunun üzerine azâba düşecek olan kimse, "Yâ Resûlallah! Benim kötü bahtım bana galebe çaldı" der. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): "Ümmetimden (îmân ile ölen) hiç kimsede şekavet (ebedî Cehennemlik olan)yoktur. Yâ Rabbi! Bunu bana bağışla" der. Allahü teâlâ da onu bağışlar. Ahmed bin Âsım Antâkî buyurdu ki: "Kıyâmet günü ilmiyle amel eden kimseye, ilmi şefaatçi olur. İlmiyle amel etmeyene de, o ilim hasım olur."

Ebû Sa'îd Harkûşî'nin Delâil-ün-nübüvve adlı eserindeki Peygamberimize (aleyhisselâm) salât ve selâm getirmenin fazileti bâbı:

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cebrâil ile karşılaştım. Beni müjdeleyerek, Allahü teâlâ sana salât ve selâm okuyanlara, salât ve selâm vereceğini buyurdu dedi. Ben de bundan dolayı, Rabbime secde ederek şükrettim."

Abdurrahmân bin Avf şöyle anlatmıştır: Resûlullah (aleyhisselâm) ile Bakî' kabristanına gittik, iki defa secde edip, secdelerde uzun müddet kaldı. Sebebini sordum. Buyurdu ki:"Cebrâil bana geldi ve dedi ki: Bir kimse sana salât okursa, yetmiş melek de ona salât okur."

Ebû Saîd-i Hudrî şöyle demiştir: “Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir topluluk biraraya gelir otururda, Peygamberlerine salât okumazlarsa, onlara bir üzüntü çöker.”

Yine bir hadîs-i şerîfte; “Kim her gün yüz kere Allahümme salli alâ Muhammedin ve ehli beytihi derse, onun otuzu dünyâda olmak üzere yüz ihtiyâcı giderilir.”

Bekr bin Abdullah Müzenî’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Her kim bana on kere sabah, on kere da akşam salevât okursa, kıyâmet günü şefâatıma kavuşur” buyuruldu.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), bir defasında minbere çıkarken üç defa âmin dedi. Eshâb-ı Kirâm, “Yâ Resûlallah, şimdiye kadar yapmadığınız bir şeyi yaptınız, sebebi nedir?” denilince buyurdu ki: “Bana Cebrâil geldi ve dedi ki: Kim annesi babası ve ikisinden biriyle bulunur da (onlara iyilik yaparak) bağışlanmazsa, Allahü teâlâ onu mahrûm etsin. Ben de âmin dedim. Kim Ramazân-ı şerîfe ulaşır da günahlarını bağışlatmazsa, Allah onu mahrûm etsin dedi. Ben de âmin dedim. Kim de yanında senin ismin anıldığı hâlde sana salevât getirmezse, Allah onu rahmetinden mahrûm etsin dedi. Ben de âmin dedim.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlânın bir takım melekleri vardır. Bana ümmetimin getirdiği, söylediği salevâtı ulaştırırlar. Yâ Resûlallah filân oğlu filân sana salât okudu derler.” “Yâ Resûlallah, siz çürümüş, hâlde iken bu nasıl olur?” denilince buyurdu ki: “Şüphesiz ki Allahü teâlâ enbiyâsının etini toprağa haram kıldı. Onlar kabirde çürümezler.”

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: “Kimin yanında ismim anılırda salevât getirmezse, Cennet yolundan uzaklaşmış olur”

“Kim bana bir salevât yazarsa, yazdığı salevât, yazdığı yerde kaldığı müddetçe, melekler onu yazan için istiğfar ederler”

Abdülmelik bin Muhammed hazretlerinin kıymetli eserlerinden biri de (Tehzîb-ül-esrâr) adlı kitabı olup, çok fâidelidir. Bu kitaptan çeşitli bölümlerin tercümesi, ana hatlarıyla şöyledir:

> **Tasavvuf:** Ma’rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: “Tasavvuf; hakîkatlere sarılmak, derin, ince, ma’nâlı konuşmak ve insanlardan birşey beklememektir.”

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Tasavvuf ehli, toprak gibidir. Toprağa kötü şeyler atılır. Fakat toprak iyi şeylerle (çiçek v.s.) karşılar, güzel şeyler verir.”

Yine buyurdu ki: “Tasavvuf ehlinin kalbi, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibi dünyâya düşkün olmaktan uzak ve Allahü teâlânın emirlerine itaatkârdır. Teslimiyeti, İsmâil aleyhisselâmın teslimiyeti gibidir. Hüznü, Dâvûd aleyhisselâmın hüznü gibi, fakri, Îsâ aleyhisselâmın fakri gibidir. Sabrı, Eyyûb aleyhisselâmın sabrı gibi, şevki, Mûsâ aleyhisselâmın duâ ederken gösterdiği şevk gibidir. İhlâsı da, Muhammed aleyhisselâmın ihlâsı gibi olan kimsedir.”

Yine buyurdu ki: “Allah adamının, tasavvuf ehlinin üç vasfı vardır Toprak gibidir. İyiye de, kötü kimseye de verir. Bulut gibidir, herşeyi gölgeler. Yağmur gibidir, sevilen kimseyi de, sevilmeyen kimseyi de sular.”

Ebü’l-Hüseyn hazretlerine, “Tasavvuf nedir?” diye sorulunca buyurdu ki: “Bunu anlatmak, ifâde etmek çok zordur. Fakat onu tadan anlar.”

> **Tövbe:** Abdullah bin Ömer rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, rûh gargaraya gelmedikçe kulun tövbesini kabûl eder.” Büyük âlim ve aynı zamanda vâ’iz olan Ebû Sa’d buyurur ki: “Tövbe yüksek makamlardan ve Allahü teâlânın sevgisini gerektiren amellerdendir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “Allahü teâlâ, tövbe edenleri sever” (Bekâra-222) buyuruyor. Sehl bin Abdullah (radıyallahü anh) buyurur ki: “Tövbe, yaptığı günahlara pişmanlık duymak ve zemmedilen hareketlerden, Allahü teâlânın râzı olduğu işlere dönmektir. Doğru bir tövbe edebilmek için; helâlinden yemek, a’zâlarını kötülüklerden ve

günahlardan muhafaza etmek, bu husûslarda Allahü teâlâdan yardım istemek lazımdır.

Zünnûn-i Mısrî'ye tövbe sorulduğu zaman: "Avamın tövbesi, günahlardan, havassın (seçilmişlerin) gafletten dolayıdır." buyurdu.

Muhammed bin Ali el-Kettânî'ye istiğfarın ne olduğu soruldu, "İstiğfar, tövbe demektir. Tövbe ise, altı ma'nâyı içine alan bir isimdir. Birincisi; yapmış olduğu günaha pişmanlık duymak, ikincisi; yapmış olduğu günahı bir daha işlememeye azmetmek, karar vermek. Üçüncüsü; Allahü teâlâya karşı yapmakla mükellef olduğu farzları eda etmek. Dördüncüsü; hakkı geçenlerin haklarını vermek. Beşincisi; haramları atmak için, onunla beslenen vücûdunu eritmek. Altıncısı; bedene, günahların tadını tattırdığı gibi, tâatların acısını da tattırmak.

İbn-i Atâ: "Tövbe, iki tanedir. Birincisi; inâbe tövbesi, diğeri; isticâbe tövbesi. İnâbe tövbesi; kulun akıbetinden korkarak, tövbe etmesi, isticâbe tövbesi; kulun Allahü teâlânın kereminden haya ederek yapılan tövbedir" buyurdu.

Ebû Bekr Râzî (radıyallahü anh) şöyle nakleder: Ebû Bekr Beykendî'den duydum. Buyurdu ki: "Tövbe: Kulun, Allahü teâlâya karşı cür'ette bulunduğunu bilmesi, günahından dolayı kendisini yere batırmayacak, ateşte yakmıyacak kadar Rabbinin halîm olmasını görmesidir. Sonra tövbe edip, bir daha ona dönmemesidir."

Hasen (radıyallahü anh) anlattı: "Allahü teâlâ Âdem'in (aleyhisselâm) tövbesini kabûl ettiği zaman, melekler onu tebrik ettiler. Cebrâil ve Mikâil (aleyhimesselâm) yanına indiler. "Ey Âdem! Gözün aydın, Allahü teâlâ tövbeni kabûl etti" dediler. Bunun üzerine Âdem (aleyhisselâm) "Yâ Cebrâil! bu tövbemden sonra ben tekrar hesaba çekilirsem halim ne olur?" deyince, Allahü teâlâ Âdem'e (aleyhisselâm): "Ey Âdem! Senin zürriyetine, tövbeyi miras bıraktım. Onlardan bana kim senin yaptığın duâ gibi duâ ederse, senin yalvarmanı kabûl ettiğim gibi, onunkini de kabûl ederim. Kim benden isterse, ona veririm. Çünkü ben, kullarıma yakınım ve onların isteklerini kabûl ederim." diye vahyetti."

Râbi'a-i Adviyye de, tövbeyi şartlarına uygun yapmamanın da günaha sebeb olduğunu, bunun için de, tekrar ve doğru tövbe yapmak gerektiğini şöyle ifâde etmiştir "Bizim tövbelerimiz, başka bir tövbeyi gerektirir" ve yine şöyle buyurmuştur: "Sâdece dil ile istiğfar yalancıların tövbesidir" buyurarak tövbenin şartlarına uygun yapılması gerektiğini bildirmiştir. Peygamberimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte "Pişmanlık tövbedir" buyurdu. Ebû Sa'îd el-Vâ'iz hazretleri bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını şöyle açıklamıştır: "Geçmiş günahlardan dolayı kalbde bir yanmanın ve artık bir daha işlememek üzere kesin, açık bir niyetin hâsıl olmasıdır." Yine Peygamberimiz (aleyhisselâm) "Günahtan tövbe eden, sanki o günahı işlememiş gibidir" buyurdular.

Bunun ma'nâsını da şöyle açıklamıştır: Tövbe hakîkî bir tövbe olduğu zaman, Yahyâ bin Zekeriyyâ aleyhisselâm gibi günahsız olur. Çünkü o, hiç günah işlemedi ve günah işlemeye de yönelmedi. Ba'zı kitaplarda şöyle kaydedilmiştir. Allahü teâlâ kuluna buyurur ki: Ey kulum, sen gayret göster, çalış, ben veririm. Sen sabret, ben karşılığını ihsân ederim. Sen iste, ben veririm. Sen duâ et, ben kabûl ederim. Sen şükret, ben ni'metimi arttırırım. Sen tövbe et, ben tövbeni kabûl ederim."

Sehl hazretlerine, "Tövbe nedir?" diye sorulunca buyurdu ki: "Başı icabet, sonra inâbet, sonra tövbe, sonra istiğfardır, icabet, iş ile olur (günahtan el çekmek). İnâbet kalb ile, tövbe niyet ile, istiğfar da kendini kusurlu görmekle olur."

Muhammed bin Ali'ye "Tövbe nedir?" diye sorulunca; "Kötülüklerden uzaklaşıp iyiliklere yönelmek, sonra bunda mücâhede, nefse bunu yapmasını zorlamak, sonra bu işte sebat etmek ve sonra doğruluk göstermektir. Bundan sonra da Allahü teâlânın rızâsını kazanıp vilâyete (evliyâlığa) ve yardımına, ihsânlarına kavuşmaktır" buyurdu.

Bennân-es-Sûfî buyurdu ki: "Tövbe iki çeşittir. Biri avamın tövbesi, biri de seçilmişlerin tövbesidir. Avamın tövbesi günahlardan tövbedir. Seçilmiş kimselerin tövbesi gafletten tövbedir. Avam ile havassın (seçilmişlerin) tövbelerinde fark vardır. Avam günahlardan ve kötülüklerden tövbe eder. Havas ise bunları zâten işlemez. Fakat onların tövbesi yanılmaktan, gaflete düşmekten ve yaptığı ibâdet ve tâatı sebebiyle kendini beğenme korkusundan tövbedir.

Şakîk-i Belhî buyurdu ki: “İnsanları iki şey helak eder. Biri, tövbe ederim diyerek günah işlemeleri, diğeri de sonra yaparım diyerek tövbeyi geciktirmeleridir.”

Yûsuf bin Esbat hazretleri buyurdu ki: “Tövbenin on derecesi vardır: 1. Cehâletten uzaklaşmak, 2. Tembelliği terk etmek, 3. Münkerattan tevelli, kötülüklerden uzaklaşmak, 4. Beğenilen ve râzı olunulan işleri yapmak, 5. Hayırlara koşmak, hayır işlerde yarışmak, 6. Tashih-i tövbe, tövbeyi tam ve doğru yapmak, 7. Lüzûm-ün-nevbe günahları terk edip hakka yönelmek, 8. Hak sahiblerinin haklarını ödemek (Edâ-i mezalim), 9. Taleb-il-megânim, fırsatları ganîmet bilmek, 10. Kalbin tasviyesi, kötülüklerden temizlenmesi.

> Ahmed bin Ebî Havari buyurdu ki: “Kul kalbiyle pişman olmadıkça, diliyle istiğfar etmedikçe ve kendi üzerinde hakkı olan hak sahiblerinin hakkını ödemedikçe tövbe etmiş olmaz. Kul ibâdete yönelir, kulluğunu yaparsa, tövbeye ve zühde ulaşır. Zühde kavuşunca, sadâkata, sıdka kavuşur. Sıdka kavuşunca, tevekküle, bununla da istikâmete kavuşur. Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kıyâmet günü tövbe en güzel bir sûrette getirilir, öyle güzel kokusu olur ki, onu mü’minlerden başkası duymaz? Kâfirler der ki: Mü’minler o kokuyu alıyorlar da, biz neden alamıyoruz? Bunun üzerine tövbe onlara şöyle der: Eğer beni dünyâda kabûl etseydiniz (dünyâda iken tövbe etseydiniz) şimdi (bu güzel kokumu) duyardınız. Bunun üzerine kâfirler: “Şimdi seni kabûl ediyoruz” derler. Semâdan bir melek kâfirlere şöyle seslenir: “Eğer dünyâdaki altın ve gümüşleri ve herşeyi getirseniz, artık sizden tövbe kabûl olunmaz.” Sonra buyurdu ki: “Melekler onlardan uzaklaşır. Cehennem, bekçileri olan melekler gelirler. Kendisinde güzel koku bulunanları Cennete korlar. Kötü koku bulunanları ise Cehenneme atarlar.”

İbni Atâ, “Kim amel ederek tövbesini düzeltirse, tövbesi kabûl olunur.” buyurdu.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyurdu ki: “Her uzvun tövbesi vardır. Kalbin tövbesi, haram olan işleri yapmaya niyeti terk etmesidir. Gözün tövbesi, harama uzanmaması, ayakların tövbesi, harama gitmemesi, kulağın tövbesi, haram olan şeyleri dinlememesi, karnın tövbesi, helâl yemek, fercin tövbesi, fuhşa dalmaması, işlememesidir...”

Ebû Hafs hazretlerine, tövbekârlar neden dünyâyı sevmezler? denildi. “Çünkü onlar, günâha dünyâda batarlar” buyurdu. Fakat, tövbe de dünyâda yapılır dediklerinde de, “Bu günâha delîldir. İşleniyor ki tövbe yapılıyor. Bu kesindir. Ya’nî dünyâda günah işleniyor, fakat bu günahların tövbesinin kabûl edileceği kesin değildir.”

Ebû Abdullah Celâ hazretlerine denildi ki, “İnsan ne zaman tam tövbekâr olur?” “Sol omuzundaki melek, yirmi sene hiç yazacak günah bulamadığı ve yazmadığı zaman” buyurdu.

> Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Allahü teâlâ (günahkâr kuluna) ey Âdemoğlu, sen bana duâ etmedin. Benden günahlarının bağışlanmasını istemedin. Eğer bunu benden isteseydin, arzın dolusu günahın olsa, göke ulaşsa, onu bağışlar, günahına bakmazdım, buyurdu.”

> **Murâkabe:** Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki; “İnsanlar görürken yapmayı beğenmediğin, yapmaktan çekindiğin işi, yalnız iken de yapma.”

İbrâhim bin Şemmas şöyle anlatmıştır: Bir adam, Abdullah İbni Mübârek hazretlerinden nasihat istedi. O da, Allahü teâlâyı murâkabe et buyurdu. Nasihat isteyen kimse bu sözün ma’nâsını bir zâta sordu. O da, “Sen Allahü teâlâyı görür gibi hareket et” diye açıkladı.

Abdülvâhid bin Zeyd “Sahibim, Rabbim beni görüyorken, başkasının görmesine aldırmam” buyurmuştur.

Ebü’l-Abbâs bin Atâ “Tâatin en faziletlisi, her an murâkabe üzere olmakdır (Allahü teâlânın her an herşeyi gördüğünü unutmamakdır)” buyurdu.

Ebû Osman el-Magribî de, “İnsan için vazgeçilmez ve en lüzumlu şey murâkabe, muhâsebe ve ilmiyle amel etmektir” buyurdu.

Ebû Hafs şöyle buyurmuştur: “İnsanlar arasında oturup onlara va’z ve nasihat ederken, kendi nefsine ve kalbine va’z et, onların senin etrâfında toplanması seni gurûrlandırmasın. Çünkü onlar, senin dışını görüyor. Allahü teâlâ ise kalbini ve düşüncelerini de biliyor.”

Naklolunur ki: Büyüklerden bir zât, talebeleri içinde genç birisini daha çok severdi. Diğer talebeler ise, acaba hocamız neden o genci daha çok seviyor? diye düşünüyorlardı. Hocaları birgün bu talebelerine ve o sevdiği küçük talebesine birer tane kuş verip, gidiniz, bu kuşları kimsenin görmediği yerde kesip bana getiriniz, diye emretti. Talebelerinden her biri kendisine verilen; kuşu alıp, ıssız bir yerde keserek hocasına getirdi. Hocalarının çok sevdiği küçük talebe ise, kuşu kesmeden geri getirdi. Sebebi sorulunca, ben kimsenin görmediği bir yer bulamadım. Çünkü Allahü teâlâ, her an, herşeyi görüyor dedi. Bunu işiten arkadaşları onun murâkabesi karşısında şaşıp, hocalarının neden onu daha çok sevdiğini anladılar. Yûsuf aleyhisselâma âşık olan Zeliha, onu kendine çağırdığında, odada bulunan bir putun yüzünü örttü. Yûsuf aleyhisselâm, “Neden onun yüzünü örtüyorsun?” deyince, Zeliha “Bu bizim ilâhımızdır, ondan utanıyorum” dedi. Bunun üzerine Yûsuf aleyhisselâm: “Sen bir taş parçasından utanıyorsun da, ben âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâdan utanmam mı? O, her an, her şeyi görüyor, biliyor” buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine murâkabe nedir? denilince: “Murâkabe, bir şeyden korkup da vukû’ bulmasını bekleyen kimsenin beklemesi ve uykusunu, istirahatını terketmesi gibi olmaktır. Âlimler: Murâkabe; Allahü teâlânın herşeyi gördüğünü, bildiğini bilmektir.” buyurdular.

Âlimlerden biri buyurdu ki: Recâ (ümit) seni ibâdete çeken şey, havf (korku) da seni günahlardan uzaklaştıran şeydir.”

Muhammed bin Ali Tirmîzî buyurdu ki: “Seni her an Rabbinin gördüğünü unutma, şükrünü, sana devamlı ni’metler veren, her an muhtaç olduğun Rabbine yap.”

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: “İnsanın kalbini süsleyen ve insan için en faydalı ilim, kendini Allahü teâlânın her an, nerede olursa olsun gördüğünü bilmesidir.”

Zünnûn-i Mısrî hazretlerinden şöyle soruldu: “Kul, ne ile Cennete girer?” Buyurdu ki: “Sapmayan doğru bir istikâmet, yanılma olmayan bir çalışma, yalnız ve başkaları ile beraber olduğunda murâkabe hâlinde olmak, Allahü teâlânın gördüğünü unutmamaktır, ölüme hazırlanıp, beklemek, hesap günü gelip çatmadan nefsi hesaba çekmektir.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyurdu ki: “Kalbini kötülüklerden koruyarak murâkabe eden kimsenin, Allahü teâlâ a’zâlarını da kötülüklerden korur.”

Ebû Hafs el-Haddâd “Amel edenlerin en efdal ameli, murâkabe üzere olmalarıdır” buyurdu.

> **Edeb:** Peygamberimiz “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: “Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, ona edeb öğretmesi, her gün yarım sâ’ (1750 gr. hurma v.b. gibi) sadaka vermesinden daha hayırlıdır.”

Saîd bin Müseyyib buyurdu ki: “Kalbinde Allah için birşey olmayan ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayan kimse edepten uzaktır.”

Sehl bin Abdullah, “Kim nefsini edepli olmaya zorlarsa, ihlâs ile kulluk etmesi mümkün olur” buyurdu.

Büyüklerden biri de, “En üstün edeb, tövbe ve nefsi günahlardan men etmek, uzak durmaktır” buyurdu.

Yine bir zât, “Üstünlüklere ancak edeb ile kavuşulur” buyurdu.

Ebû İmrân şöyle demiştir. Dört güzel hasletle üstün hâle kavuştum. Beşir bin Haris’i rü’yâmda gördüm. Buyurdu ki: “Dört haslete yöneldin, fakat edebi terkettin, halbuki edeb en önemli iştir.”

Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: “Güzel edeb, Allahü teâlânın gadabını söndürür.”

Yahyâ bin Muâz: “Kim tam bir edeb ile edeblenirse, Allahü teâlânın sevdiği, muhabbet ehli kimselerden olur” buyurdu.

Ebû Muhammed Harirî şöyle buyurmuştur. “Yirmi sene müddetle ayağımı uzatıp oturmadım. Dedim ki: Rabbime karşı edebli olmak, benim için daha evlâdır.”

Buyuruldu ki; “Üç haslet vardır ki, bunlara sâhib olan mahrûm kalmaz. Edeb ehliyle beraber bulunmak, güzel edeb sahibi olmak ve başkasına eziyet etmemek.”

Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs’a “Eshâbını, talebelerini ve sultanları edeblendirdin” dedi. O da, “Yemîn ederim ki, zâhirde, dışta görünen güzel edeb, bâtının, için, kalbin edebli olduğuna alâmettir” dedi.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Bütün edeblerin başı; rahalıkta da, sıkıntı zamanında da, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasakladıklarından sakınmaktır.”

Gülsüm el-Hâbî buyurdu ki: “Edeb iki kısımdır. Biri söz ile olan edeb, diğeri iş ile olan edebdir. Söz ile olan edebi yapan, fiil ile olan edebin sevâbına kavuşamaz. Fiil ile olan edebi yapan ve böylece Allahü teâlâya yaklaşan kimseyi, Allahü teâlâ insanlara sevdirir.”

Sehl bin Abdullah hazretlerine nefsin edebi nedir? diye sorulunca buyurdu ki: “Nefsinizi üç şey ile edeblendiriniz: Gâfil kimselerle birlikte bulunmayınız. Çünkü onlar dünyâ işlerine dalarlar (Kendilerini unuturlar). Nefsin, yasak edilen şeylere dalmasına ve uyumada, yemede ve içmede (mubahlarda) aşırı gitmesine engel olunuz. Bir de helâl lokma yiyiniz...”

Abdullah bin Menâzil’e edeb nedir? denilince, “Çok çeşitli tariflerini yapmışlardır. Biz de deriz ki, edeb; insanın nefsini tanıması, bilmesidir.”

Ebû Ali Rodbârî buyurdu ki: “Nefs, kötülüklere dalmak sûretiyle kendini mahveder. Kul, nefsini terbiye etmekle mükelleftir. Nefs, yaratılışı icâbı muhalefet edicidir. Kul, nefsinin muhalefetini kırmaya çalışmalı ve kötü isteklerini yapmasına mâni olmalıdır. Kul, ne zaman nefsine karşı bunu yapmayı ihmâl ederse, kendinin helake sürüklenmesinde nefsine yardım etmiş olur. Hazreti Ali bu husûsta buyurdu ki: “Kim nefsine kötü isteklerini yapması husûsunda yardım ederse, kendinin helak olması için nefsine yardım etmiş olur.”

Abdullah bin Mübârek buyurdu ki: “Edebden az bir şeye bile çok muhtacız, ilimden çok şeye muhtaç olmamız böyle değildir.”

Hızır aleyhisselâm bir kimseye şöyle buyurmuştur: “Allahım! Sana kulluk yapmam husûsunda bana güzel edeb ihsân eyle diye duâ et.”

İbn-i Atâ’ya edeb nedir? denilince, “Müstahsenâta vukûfundur. (Razı olunulan, beğenilen şeyleri yapmandır.)” buyurdu. Bu nasıl olur? deyince, “Yalnız iken de, başkaları ile birlikte iken de edebli olman, Allahü teâlâdan utanmandır. Eğer böyle yaparsan, câhil de olsan edebli bir kimse olursun” buyurdu.

Hasen-i Basrî hazretleri, “Dünyâda ve âhırette kul için en faydalı edeb; dîne bağlılık, dünyâya düşkün olmamak ve Rabbini tanımaktır” buyurdu.

> **Güzel ahlâk:** Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Güzel ahlâk, güzel ahlâk sahibi olan kimsenin boynunda, Allahü teâlânın rızâsından bir halkadır. Rahmetten bir zincire bağlanmıştır. Bu zincir de Cennet kapısında bir halkaya bağlanmıştır. Zincir onu Cennete doğru çeker ve bu kapıdan Cennete girmesine sebep olur. Kötü ahlâk da sahibinin boynunda Allahü teâlânın gazâbından bir halkadır. Bir zincir ile Cehennem kapısındaki bir halkaya bağlıdır. O zincir de kötü ahlâk sahibini oraya çeker ve o kapıdan Cehenneme sokar”
>
> Eyyûb bin Utbe (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir Resûlullaha (aleyhisselâm) bir adam gelip, “Yâ Resûlallah din nedir?” dedi. “Güzel ahlâkdır” buyurdu. Sonra sağ tarafına geçip, “Din nedir?” dedi. “Güzel ahlâkdır” buyurdu. Arkasından gelip, “Yâ Resûlallah din nedir?” dedi. Güzel ahlâkdır” buyurdu. Sonra ona dönüp, “Din bilgilerine sâhib olsan da, olmasan da, din; kızmamandır” buyurdu.

İbrâhim bin Edhem hazretleri bir yere gitmişti. Karşısına onu tanımayan bir asker çıktı “Sen köle misin?” dedi. “Evet” deyince, “Ma’mûr yer nerededir?” deyince, mezarlığı gösterdi. Asker buna kızıp, kamçı ile kafasına vurup yaraladı. Bunu talebeleri öğrenince vuran adama: “Sen ne yaptın?” Bu zât, İbrâhim bin Edhem hazretleridir” dediler. Vuran kişi af dileyip elini öptü. “Neden sen köle misin dediğim zaman evet dedin?” diye sordu. “Çünkü ben, Allahın kuluyum” dedi. “Peki o sana

vururken, onun Cennete girmesi için ona duâ ettin. Bunun sebebi nedir?" dediler. Buyurdu ki: "İstedim ki ona benden kötülük dokunmasın, benden nasîbini iyilik olarak alsın."

Ebû Osman el-Hayr hazretlerini, bir kişi evine da'vet etti. Evine varınca içeri kabûl etmeyip geri çevirdi. Kapıdan dönüp giderken tekrar çağırdı. O da döndü. Fakat yine geri çevirdi. Bu hâl üç defa böyle tekrarlandı. Bunu seni denemek için yaptım, dedi. Fakat Ebû Osman hazretlerinin hâlinde hiçbir değişiklik, kızma görülmedi. Bu haliyle ahlâkının üstünlüğünü ve tevâzusunu gösterdi.

Lokman Hakîm'e, oğlu: "Ey babacığım, bir insan için en hayırlı haslet nedir?" dedi. Lokman Hakîm "Dindir" dedi. "Ya iki haslet olsa?" dedi. "Din ve mal" buyurdu. "Üç haslet olsa?" dedi. "Din, mal ve hayadır" buyurdu. "Dört olsa?" dedi. "Din, mal, haya ve güzel ahlâk" dedi. "Ya beş haslet olsa?" deyince, "Din, mal, haya, güzel ahlâk ve sehâvet (cömertliktir)" buyurdu. "Altı olsa?" deyince, "Ey oğlum, bir insanda bu beş haslet toplanırsa, o insan mütteki, velî ve Allahın kendine yakın kıldığı kullarından olup şeytandan uzaklaşır" buyurdu. Lokman Hakîm'in oğlu devamla "Ey babacığım, en kötü haslet nedir?" dedi. Lokman Hakîm: "En kötü haslet küfürdür" buyurdu. Oğlu "Ya en kötü iki haslet nedir?" deyince, "Küfür ve kibir" buyurdu. "Üç olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükrün azlığı, az şükretmek" buyurdu. "Dört olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükür azlığı ve cimriliktir" buyurdu. "Beş olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükür azlığı, cimrilik ve kötü ahlâktır" buyurdu. "Ey babacığım altı olursa?" deyince, "Ey oğulcuğum, bu beş kötü haslet bir kimsede toplanınca, o kimse şakidir. Allahü teâlâdan uzaktır" buyurdu.

Yahyâ bin Muâz'a insanların en iyisi kimdir? denilince, "İnsanlar ile muâmelesi en kolay olandır (güçlük çıkarmayandır)" buyurdu.

Hamdûn Kassâr hazretleri, "Güzel ahlâkı cömertlikte, kötü ahlâkı da cimrilikte görüyorum" buyurdu.

Yûsuf bin Esbât buyurdu ki: "Güzel ahlâkın alâmeti on tanedir. Bunlar:

1. Fazla i'tirâz etmemek.

2. Adâlet sahibi olmak.

3. Nefsini dâima aşağı görüp, kendini beğenmemek.

4. İnsanlarda gördüğü ayıpları örtmek.

5. Müslüman kardeşinin hatâsını görünce, hüsn-i zan etmek.

6. Başkalarının eziyetine katlanmak.

7. Nefsine zulmetmemek.

8. Kendi ayıplarına bakıp, başkasının ayıplarını araştırmamak.

9. Herkese karşı güler yüzlü olmak.

10. Herkese karşı yumuşak ve tatlı sözlü olmak."

Sehl bin Abdullah hazretlerine, güzel ahlâk nedir? diye sorulunca, "En aşağı derecesi, insanların yükünü çekmek, sıkıntılarına katlanmak ve bundan dolayı karşılık beklememek, günahkârlara acıyıp affedilmelerini dilemek" buyurdu.

Iyâd hazretlerine güzel ahlâk nedir? diye sorulunca, "Rızkı, Allahü teâlânın vereceğinden endişe etmemek. Allahü teâlâya itaat edip, Allahü teâlâya isyan etmemek, insanlar ile muâmelede günahlardan sakınmaktır" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Dört şey vardır ki, ilmi az da olsa, bunlar insanı Allah indinde ve insanlar arasında en yüksek dereceye çıkarır. Bunlar; hilm (yumuşaklık), tevâzu, cömertlik ve güzel ahlâkdır. Bunlar, îmânın kemâlindendirler."

Kettânî hazretleri, "Tasavvuf güzel ahlâktır, kimin güzel ahlâkı artarsa, derecesi de artar" buyurdu.

Abdullah bin Muhammed Râzî, "Güzel ahlâk, kendinden olan şeyleri (iyilikleri) küçük, sana başkasından geleni (iyilikleri) büyük görmendir" buyurdu. Hazreti Ömer buyurdu ki: "İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele ediniz. Fakat onların kötü işlerinden uzak durunuz."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Kötü ahlâk çok iyiliklerle de bulunsa faydası yoktur. Fakat güzel ahlâk pekçok kötülükler arasında da olsa faydalıdır."

İbn-i Abbâs'dan (radıyallahü anh) kerem nedir? diye soruldu: "Onu Allahü teâlâ meâlen

> “Sizin Allahü teâlâ indinde en üstününüz, O’ndan en çok korkanınızdır” (Hucurat-13) buyurarak kitabında bildirdi” dedi. Yine ona haseb (şeref) nedir? diye sorulunca, “Ahlâkı en güzel olanınız, şeref bakımından en üstün olandır” buyurdu.

Denildi ki: “Her binanın bir temeli vardır. Dînin esâsı da güzel ahlâktır.”

İbn-i Atâ hazretleri birgün dostlarına dedi ki: “Yükselenler ne sebeble yükselirler?” Orada bulunanlardan bir kısmı çok oruç tutmakla dedi. Bir kısmı mücâhedeye (nefse istemediği şeyleri zorla yaptırmağa) çok devam etmekle dedi. Diğer bir kısmı da, kendinin muhâsebesini yapmakla, nefsi hesaba çekerek doğruya yöneltmekle, dediler. Bir kısmı da cömertlik yapmak iledir, dediler. Bunun üzerine İbn-i Atâ buyurdu ki: “Yüksek derecelere, üstünlüklere kavuşanlar, ancak güzel ahlâk ile kavuştular. Allahü teâlâya mahlûkat içinde en çok yakın olan, Muhammed aleyhisselâmdır. O’nun yolunda olanlar güzel ahlâk sahibi olanlardır.”

> Ümmü Derdâ buyurdu ki: Resûlullahdan (aleyhisselâm) işittim, “Mizana ilk konulacak şey, güzel ahlâk ve cömertliktir” buyurdu.

Allahü teâlâ îmânı yarattığı zaman, îmân, Allahım beni kuvvetlendir dedi. Allahü teâlâ onu güzel ahlâk ve cömertlikle kuvvetlendirdi. Küfrü yaratınca, “küfür bana yardımcı ver dedi. Kötü ahlâkı ve cimriliği ona takviye kıldı.

> **Günahlardan sakınmak:** Hazreti Ali rivâyet etmiştir Resûlullah (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Kim Cennete iştiyâk duyarsa, hayır işlerde yarışsın. Kim Cehennemden korkup sakınıyorsa, şehvetleri terk etsin. Kim ölümden korkarsa, (gayr-i meşrû olan) lezzetleri ve kendisine musibetler getiren dünyâya düşkün olmayı terk etsin.”

Ebû Ya’kûb el-Hirdî buyurdu ki: “İşin aslı az yemek, az uyumak, şehvetleri, nefsin isteklerini terk etmektir.”

> Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Amellerin en üstünü, helâlden kazanmaktır.”

Sırrî-yi Sekati hazretleri: “İnsan dînini, şehvetlerine tercih etmedikçe, dîni için şehvetlerini terk etmedikçe kâmil insan olamaz” buyurdu.

Hüseyn bin Muhammed şöyle anlatmıştır: Bir adam Şeybân bin Ali Mısrî’ye gelip “Yeniden bir hac daha yapmak istiyorum” dedi. Bunun üzerine “Önce kalbini yenile, şehvetlerden temizle, nefsini hevâsından uzaklaştır. Dilini boş konuşmaktan koru, sonra da dilediğin yere git” buyurdu.

Büyüklerden bir kısmı da; “Şehvetler şeytanın yularıdır. Kim onun yularını takınırsa, dünyâda kaldığı müddetçe şeytanın bineği olur” buyurdu.

Ebû Sa’îd Makberî, “Kurtuluşun anahtarı gayzı, kızgınlığı yenmektir. Zaferin anahtarı ise, nefsin isteklerini terk etmektir” buyurdu.

Yahyâ bin Muâz’a denildi ki; “Kurtuluşun alâmeti nedir?” “Nefse muhâlefetdir” dedi. “Nefse muhalefetin alâmeti nedir?” denildi. “Onun isteklerini (şehvetlerini) terk etmekdir” dedi. “Günaha sebeb olan şey nedir?” denildi. “Nefsin şehvetleridir” buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine denildi ki, “Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur?” “Dünyâya düşkün olmayı terket kavuşursun. Nefsin hevâsına uyma, ulaşırsın” buyurdu. Denildi ki: işini, nefsin hevâ ve hevesine bırakma, seni zulmete sürükler. Çünkü o zulmetten yaratıldı.

Büyükler buyurdu ki: “Mü’min, nefsini şehvetlerinden koruyup ıslah edince, nûru melekût âleminde kandil içindeki lâmba gibi parlar.” Tûl-i emel, bitmek bilmeyen istekler, nefsin şehvetlerine dalmaya sebeb olur. Bu da şüphelilere dalmaya, şüpheliler de, harama düşmeye sebeb olur. Haramlar ise, insanın Cehenneme gitmesine sebeb olur.”

“İbn-i Atâ buyurdu ki: “Bir kimsenin kalbinde, kendisini nefsin isteklerinden, kötülüklerden koruyacak kadar âhıret düşüncesi yoksa, bunları terketmeye güç bulamaz.”

Ka’b-ül-Ahbâr hazretleri buyurdu ki: Biz eski kitaplarda şöyle yazılı olduğunu gördük: “Şüphesiz ki, altına-gümüşe, şehvetlerine, dünyâya ve dünyâda olan şeylere düşkün olan, tapan kimse, Allahü teâlâdan çok uzaktır.”

Hazreti Ali buyurdu ki: “Kurtuluş üç şeydedir. Hûda (hidâyette olmak), takvâ üzere olmak ve bir de hevâyı (nefsin isteklerini) terk etmektedir.”

İbrâhim Havvas hazretleri: “Kim nefsin isteklerini terk eder de, bunun neticesini kalbinde hissetmezse, henüz terkedememiştir. O yalancıdır” buyurdu.

Tehzîb-ül-esrâr kitabının ihlâs babında ve diğer ba’zı bâblarında yer alan bilgilerden bir kısmı da şunlardır:

> **İhlâs:** Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Allahü teâlâ buyurdu ki: İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiklerimin kalbine yerleştiririm.”

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: “İhlâs, kişinin her işini Allah rızâsı için yapmasıdır.” Sehl bin Abdullah hazretlerine denildi ki, “Nefse en ağır gelen şey nedir?” Buyurdu ki: “İhlâstır, çünkü nefs, ihlâstan pay alamaz, ihlâsı hiç istemez.” Yine buyurdu ki: “İhlâs, kulluk vazîfesini yapmak, Allahü teâlâya itaat etmektir. Bunu yapmayanın ihlâsı yoktur.”

Muhammed bin Fadl buyurdu ki: “İlim kelimesi üç harftir, ayn, lam, mim. Ayn ilmi, lam-ameli, mim de Allah için ihlâslı olmayı, ilim ile amel etmeyi gösterir.”

Hazreti Ali “Amelimiz azdır diye üzülmeyiniz. Kabûl olunmamasından korkarak üzülünüz” buyurdu.

> Resûlullah (aleyhisselâm), Muâz bin Cebel’e buyurdu ki: “Ey Muâz ihlâsla amel işle, böyle olan amel az da olsa sana kâfi gelir.”

Büyüklerden birine, “İhlâs nedir?” diye soruldu. O da “Sâdece Allah için iş yapmaktır” buyurdu.

Buyuruldu ki: “Bir müddet ihlâslı olmak, ebediyyen kurtuluşa sebeb olur.”

Ali Mürteiş hazretleri buyurdu ki: “Bütün muâmelelerin doğru bir şekilde yapılması iki şey ile mümkündür. Bunlar da; sabır ve ihlâstır.”

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: “Amel üç şeye muhtaçtır. Bu üç şeyle olur. Bunlar, ilim, niyet ve ihlâstır.”

> Peygamberimize (aleyhisselâm) “İhlâs nedir?” diye sorulunca, “Rabbim Allahdır demen, sonra da emrolunduğun gibi dosdoğru olmandır” buyurdu.

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte de buyurdu ki: “Kim Allah için ihlâsla kırk gün ibâdet ederse, kalbinden diline hikmet akar. Allahü teâlâya kırk gün ihlâsla ibâdet eden her kulun kalbinden, diline hikmet pınarları fışkırır.”

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: “İnsanların görmesi ve takdîr etmesi için amel etmek, iş yapmak, riya ve şirktir. İhlâs ile amel edeni, sırf Allah için iş yapanı, Allahü teâlâ riyadan ve şirkten korur.”

Cüneyd-i Bağdâdî’ye “İhlâs nedir?” denilince, “Allah için kulluk yapıp, insanların Allahü teâlâ ile olan muâmelelerinde mahlûkâtı aradan çıkarmakdır. Bu mahlûkların ilki de nefsdir.” buyurdu.

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: “İnsan Rabbinin büyüklüğü, azameti karşısında korkarak amel etmedikçe, işlerinde vera’ sahibi olmadıkça, vera’sı ihlâs ile, ihlâsı müşâhede, müşâhedesi Allahü teâlâdan başka herşeyden teberri (yüz çevirme) etmedikçe, kâmil bir kul olamaz.” Yine buyurdu ki: insanların en hayırlısı mü’minlerdir. Mü’minlerin en hayırlısı, âlim olanlarıdır. Âlimlerin en hayırlısı, havf üzere olanlardır. Bunların da en hayırlısı, ihlâslı olanlardır. İhlâslı olanların en hayırlısı da, ihlâsı ölünceye kadar devam edenlerdir.”

Ebü’l-Hasen el-Ateşî buyurdu ki: “Allahü teâlâ bir kimseye gadab edince, verdiği üç ni’metten onu mahrûm eder. Birincisi, sâlihlerin sohbetine kavuşturur, fakat istifâde etmekten mahrûm eder. İkincisi, o kula sâlih amel işlemek nasîb eder, fakat ihlâstan mahrûm bırakır. Üçüncüsü, hikmet verir, fakat o hikmette sadâkat göstermekten mahrûm eder.”

> **Sadâkat:** Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Şüphesiz sıdk (doğruluk) iyiliğe (hayıra) hayır da Cennete götürür. Kişi, doğru söyleye söyleye sıddıklardan yazılır. Yalancılık ise fücura (fıska, günaha) götürür. Şüphesiz günah da Cehenneme götürür. Kişi, yalan söyleye söyleye nihâyet yalancılardan yazılır.”

Ebû Abdullah Mûsulî şöyle anlatmıştır: “Mensûr Dîneverî hazretlerini, vefâtından sonra rü’yâda gördüm. “Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı?” dedim. “Allahü teâlâ bana merhamet etti, beni bağışlayıp, pekçok ihsânda bulundu” dedi. “Allahü teâlâya kulun arzedebileceği en güzel şey nedir?” dedim. “Kulun Allahü teâlâya götüreceği en güzel şey, sadâkat, doğruluktur. Götüreceği en çirkin şey ise, yalancılıktır” buyurdu.”

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa büyük kârdadır. Bunlar Sadâkat, haya, güzel ahlâk ve şükür etmektir.”

Süleymân Dârânî, “Sâdık kimse, kalbindekini dili ile konuşan, içi dışına akseden kimsedir” buyurdu.

Ahmed bin Hadreveyh el-Belhî buyurdu ki “Kim Allahü teâlâ ile beraber olmak, O’nun rızâsına kavuşmak isterse sadâkat göstersin. Çünkü Allahü teâlâ sâdıklar ile beraberdir.”

Zünnûn-i Mısrî’ye “Sâdık kimsenin alâmeti nedir?” denildi. “Mahzûn bir lisân ve hakkı ifâde eden ölçülü bir kelâm” buyurdu.

Buyuruldu ki: “Kimde şu dört haslet varsa, Allahü teâlâ onun hâlini, gidişatını iyiye çevirir. Bu dört haslet Vefâkârlık, sadâkat, haya ve istikâmettir.”

> Ebû Bekr Verrâk hazretleri buyurdu ki: “Sıdk üç çeşittir Sıdk-üt-tevhîd, Sıdk-üt-tâat, Sıdk-ül-ma’rifettir. Sıdk-üt-tevhîd, mü’minlerin alâmetidir ki, Allahü teâlâ meâlen “Mü’minler ancak o kimselerdir ki, Allaha ve Peygamberine imân etmişlerdir. Sonra(îmânlarında) şüpheye düşmemişler ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşmışlardır. İşte böyle kimseler, îmânlarında sâdık olanlardır” (Hucurat-15) buyurdu. Tâat sıdkına sâhib olanlar, ilim ve vera’ ehli olanlardır. Ma’rifet sıdkına sâhib olanlar ise, vilâyet ehli olan, evliyâ olanlardır ki, onlar yer yüzünün direkleridirler.”
>
> Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine “Hakîkî kulluk nasıl olur?” denilince, “Herşeye Allahü teâlânın mâlik olduğunu bilip, O’na kulluk etmek ve O’na yönelmekle olur. Allahü teâlâ meâlen “O halde herşeyin mülkiyet ve tasarrufu kudret elinde olan Allah ne yücedir!... (öldükten sonra hep) O’na döndürülüp **g**ötürüleceksiniz” (Yâsîn-83) buyurdu” dedi.

İbrâhim bin Edhem hazretleri bir köle satın almıştı. Köleye “Senin ismin nedir? Nasıl çağırayım?” dedi. “Ne söylersen, nasıl çağırırsan ismim odur” dedi. “Sen ne yersin?” dedi. “Ne yedirirsen onu yerim” cevâbını verdi. “Ne giyersin?” dedi. “Ne giydirirsen onu giyerim” dedi. “Ne iş yaparsın?” deyince, “Ne iş emredersen onu yaparım” dedi. “Peki senin hiç bir isteğin arzun yok mu?” deyince, “Köle, sahibinin isteğini ve emrettiklerini yapar. Onun sahibi varken kendi isteği arzusu olmaz” dedi. Bu sözler üzerine İbrâhim bin Edhem hazretleri, “Ey İbrâhim, sen Rabbin için ömründe bir müddet de olsa hiç böyle oldun mu?” diyerek çok ağlayıp, gözyaşı döktü.

Fudayl bin Iyâd hazretleri, “Kulluğun tadını tatmayan kimsenin yaşadığı hayat, hayat değildir” buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî de, “Kulluk istek ve arzuları bırakmaktır (Allahü teâlâya teslim olmaktır)” buyurdu.

Sehl bin Abdullah’tan “Kul, ne zaman gerçek kul olur?” diye sorulunca, “Allahü teâlâdan gelene (kadere) râzı olup, Allahü teâlânın dilediklerini beğenmekledir” buyurdu.

Yine buyuruldu ki: “Kulluk; nefsin isteklerini, arzularını bırakıp, Allahü teâlâya teslim olmaktır.”

İshâk el-Mâzinî şöyle anlatmıştır: “Sehl bin Abdullah hazretlerini şöyle derken işittim: “Ey Rabbim, bilemiyorum ki, senin rızânı, nasıl kazanırım ve bilemiyorum ki, sana kavuşturan yolu nasıl bulurum?” Böyle söyleyince, gâibden bir ses, “İ’tirâzı bırakmadıkça olmaz, İ’tirâzı bırakıp Rabbine teslim olan, kulluğun hakîkatine kavuşur” diye seslendi.”

> Buyuruldu ki: “Kul için iki haslet lâzımdır. Biri iftikar; Allahü teâlâya muhtaç olduğunu bilmektir. Allahü teâlâ meâlen **“**(Ey Resûlüm) deki: Ben kendi kendime, Allahın dilediğinden başka, ne bir menfaate, ne de bir zarara sâhib olmam...” (A’râf-188) buyurdu. Diğeri de, Yûnus aleyhisselâmın af dilemesi gibi özür beyân etmektir. O, şöyle duâ etmiştir! “Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn” (Enbiyâ-87) demiştir. Büyüklerden

biri de kulluk iki şey ile olur. Biri kadere rıza göstermek, biri de Allahü teâlânın râzı olduğu amelleri işlemektir.” Ebû Bekr el-Verrak buyurdu ki: “Kulluğun alâmeti Allahü teâlânın emirlerini sadâkat ile yapmak, mahlûkata yumuşaklık göstermek ve nefsin azgınlıklarına uymayıp sabretmektir.” Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinden soruldu ki, insan ne zaman, gerçek kul olur? “Allahü teâlâdan başkasına kulluk etmeyi terk ettiği zaman” buyurdu.

Namaz bahsi; Peygamberimiz (aleyhisselâm) “Namaz gözümün nûrudur” ve “Ezan ve gözümün nûru olan namaz ile bizi ferahlandır yâ Bilâl!” buyurdu.

İlyâs bin Hamza şöyle anlatmıştır: “Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin arkasında bir ikindi namazı kıldım. Namaza başlarken tekbîr almak için ellerini kaldırdı, daha “Allahü” derdemez, Allahü teâlânın azametinden dolayı kendinden geçti. Sanki rûhu çıktı. Kaskatı bir ceset gibi kaldı. Sonra da “Ekber” dedi. Bana öyle bir hâl oldu ki, onun böylesine heybetli tekbîr alışından dolayı, sanki kalbim yerinden fırlayıp çıkacak gibi oldu.”

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Her şeyin bir safveti vardır. Namazın safveti de ilk tekbîrdir.”

Ebu Saîd el-Harrâz’a “Namaza nasıl girmek lâzımdır?” denilince buyurdu ki: “Kıyâmet günü Allahü teâlânın huzûruna varıyormuş gibi, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu ve kimin huzûruna çıkmakta olduğunu unutmadan girmek lâzımdır.”

Büyüklerden bir zât, güçsüz takatsiz düşmüştü. Olduğu yerden kalkamazdı. Fakat namaz vakti gelince kendisine bir güç verilir, namaza kalkar, namaz kılardı. Namaz kılarken, ayakta sanki cansız bir direk gibi dururdu. Namazı kıldıktan sonra, gene eski hâline döner, takatsiz kalıp olduğu yerden kıpırdayamazdı. Bir zât, kendisine âit hurma bahçesinde namaz kılıyordu. Namazda iken bir hurma ağacına bakınca daldı ve namazında yanlışlık yaptı. Bu hâline çok üzüldü. Malım beni fitneye düşürdü dedi. Ellibin (dinar) değerindeki bahçesini, sadaka olarak fakirlere verdi. Büyüklerden bir zât namaza durduğu zaman kendinden geçer, yanındakilerden hiç haberi olmazdı. Müslim bin Yesar hazretleri, namaz kılarken kendinden geçer, yanında yüksek sesle konuşanları hiç duymazdı. Bir defasında mescidde namaz kılıyordu. O namazda iken, mescidin bir duvarı çöküp yıkılmıştı. Namazda o kadar kendinden geçmişti ki, çevrede bulunan insanlar koşuşup geldikleri hâlde, onun haberi bile olmamıştır.

İbn-i Atâ buyurdu ki: “Namaza durduğunuz zaman hiç bir şey sizi meşgûl etmesin, kimin huzûrunda olduğunuzu unutmayın.”

Âsım hazretleri şöyle anlatmıştır: “Hâtim-i Esam’a “Yâ Abdullah, nasıl namaz kılarsın?” dedim. Buyurdu ki: “Namaz vakti gelince iki abdest alırım. Biri zâhirde bildiğimiz abdest, biri de batın abdesti.” “O nasıl olur?” dedim. Batını temizlemek; gıl ve gışdan (aldatma), hased, şek ve kibirden dolayı pişmanlık duyup, tövbe etmekdir. İşte insan namaza böyle hazırlanmalıdır... Sonra mescide gitmek üzere yola çıkarım. Kıblem olan Kâ’beyi hatırlar ve sanki makâm-ı İbrâhim’de olduğumu düşünürüm. Cenneti sağımda, Cehennemi solumda düşünürüm. Eğer Cennet ehlinden olursam, oraya girerim, şayet böyle olmazsam, o zaman Cehenneme atılırım derim. Kendimi sırat üzerinde kabûl eder, eğer oradan geçmeme sebeb olacak amel işlersem geçerim, yoksa Cehenneme düşerim derim, ölüm meleği arkamda duruyor, eğer rükû’a vardığımda canımı alırsa, secde yapmaya vakit kalmaz. Secdede canımı alırsa, kalkmaya fırsat kalmaz diye düşüne düşüne mescide varırım ve edebime uygun olarak içeri girerim. Namaza durup kırâati tefekkür ederek okurum. Tevâzu ile boyun bükerek ve tezellül ile (acizliğimi düşünerek) secde ederim. Hilm (yumuşaklık), sükûnet ve vekar üzere otururum. Sıdk ve sabır ile teşehhüd yapar, şükür ve sürûr ile selâm veririm” buyurdu.

Ebû Bekr Rakî namaza durduğu bir sırada, düşmanlık eden biri gelip kulağını kesti. Fakat o, namazda o kadar kendinden geçmişti ki, bundan hiç haberi olmadı. Namazını bitirince, kanı görünce farkına vardı.

Utbe el-Gulâm hazretleri namaza duracağı zaman, şiddetli kış gününde bile buram buram ter dökerdi. “Neden böyle terliyorsun?” dediklerinde, “Allahü teâlânın huzûruna çıkıyorum, O’nun için namaza duruyorum” derdi.

Bir zâta şöyle soruldu: “Namaz kılan kimse ne zaman tam bir münâcaat ile namaz kılmış olur?” “Her şeyi kalbinden çıkarıp, tamâmen Rabbine yöneldiği zaman” buyurdu.

İbn-i Melekî namaz kıldığı mescidde, otuz sene aynı yerde durarak namaz kılmıştır. Birgün bir cenâze sebebiyle mescide gelenler çok kalabalıktı. Bu sebeble mescidde her zaman namaz kıldığı yerde namaza duramamıştı. Kalbinden, seni bugün her zaman namaz kıldığın yerde göremeyecekler, diye düşündü. Bu düşünce hatırından geçince, ey miskin nefsim, demek sen, otuz senedir insanların görmesi için mi namaz kıldın? diyerek, otuz senelik namazını yeniden kıldı.

Rebî bin Heysem, gece namaz kılıyordu. O namazda iken bir hırsız gelip atını çözdü ve alıp gitti. Farkına varmıştı. Fakat namazı bozmadı. Sabahleyin komşuları, yirmibin (dirhem) değerinde, çok kıymetli olan atının çalındığını farkederek yanına geldiler. “Hırsız atı alıp giderken haberin oldu mu?” denince, “Oldu, fakat herşeyden çok sevdiğim Rabbimin huzûrunda idim” dedi. O gün akşam üzeri atı çıka geldi...

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet et. Sen O’nu görmüyorsan da, O seni görüyor.”

Buyuruldu ki: “Namaz, Allahü teâlâya kavuşturur.” “Namaz, Allahü teâlâdan kuluna hediyedir.”

> **Haya Bahsi;** Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki; “Îmân altmış küsur veya yetmiş küsur şu’bedir. En yükseği Lâ ilahe illallah (demek), en aşağısı da, yoldan eziyet verecek şeyleri kaldırmaktır. Haya da îmândan bir şu’bedir.”

Yahyâ bin Muâz’a “İnsanların en hayâlısı kimdir?” diye sorulunca: “Allahü teâlâya en yakın olanlardır” buyurdu. Kâdı Ebû Ahmed hazretleri buyurdu ki: “İnsanlar dört mertebe üzere amel ederler. Havf (Allahü teâlâdan korkmak), recâ (Allahü teâlâdan ümid etmek), ta’zîm ve hayadır. Bunların en şereflisi haya mertebesidir. İşlerin en makbûlü, Allahü teâlâdan haya ederek yapılan iştir. Çünkü, haya üzere iş yapanlar, her halükârda Allahü teâlânın kendilerini gördüğünü bilirler ve ona göre amel ederler. Herhangi bir günah işlemezler bu husûsta Allahü teâlâdan haya ederler, işte onları isyan etmekten alıkoyan bu hayalarıdır (utanmalarıdır).”

Ebû Süleymân hazretleri buyurdu ki: “Kulun Allahü teâlâdan hayası (utanması) tam olursa, hayrı da tam olur” Ebû Süleymân hazretleri yine buyurdu ki: “Allahü teâlâdan haya etmek kalbe yerleşince, şehvetler (nefsin kötü arzuları) kalbden çıkar.”

Iyâd bin Sabit hazretleri buyurdu ki: “İnsanlardan haya etmeyen, Allahü teâlâdan da haya etmez.”

Yahyâ bin Ca’de: “Bir kimsenin hayasının az olduğunu görürsen, bilki onun nesebi bozuktur” buyurmuştur.

Ali Rodbârî: “Herşeyin bir vâ’izi, nasîhatçısı vardır. Kalbin nasihatçısı da hayadır. Mü’min için en üstün hazine Allahü teâlâdan haya etmesidir” buyurdu.

Sırrî-yi Sekati hazretleri buyurdu ki: “Günâhları terketmenin üç yolu vardır. Birincisi, Cehennem korkusu, ikincisi Cennet ümidi, üçüncüsü de Allahü teâlâdan haya etmektir.”

Bir şiirde şöyle söylenmiştir “Eğer gecelerin akıbetinden korkmuyor ve utanmıyorsan istediğini yap, haya olmadıktan sonra yaşamakda ve dünyâda hayır kalmaz, insan hayâlı olduğu müddetçe, hayatı hayırlı ve bereketli olur.”

Lokman Hakim oğluna dedi ki: “Ey oğlum! Nefsinin yapmanı istediği herhangi bir işi, insanların karşısına çıkardığında onlardan utanacak isen, bunu kalbinden çıkar. Allahü teâlâ kendisinden utanılmaya en lâyık olandır.”

Vehb bin el-Vârid şöyle anlatmıştır: “Kâ’beyi tavaf ediyordum. Arkamdan birisi omuzuma elini koyup “Ey Vehb!. Allahü teâlânın kudreti karşısında O’ndan kork! Sana yakın olduğundan dolayı da O’ndan haya et, utan” dedi. Dönüp baktım kimseyi göremedim. Meğer o, Hızır aleyhisselâm imiş.”

Ebû Süleymân şöyle demiştir: Allahü teâlâ kuluna buyurur ki: “Ey kulum, benden hayâ ettiğin, utandığın zaman, senin ayıplarını insanlara unuttururum. Günahlarını silerim ve kıyâmet günü hesap verirken günahlarını bağışlarım.”

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: “Kim Allahü teâlâdan haya ederek O’na kulluk yaparsa, Allahü teâlâ da ona azâb yapmaz.”

Hazreti Ali buyurdu ki: “Allahü teâlânın fadlına, ihsânına şükretmeyen, yarattıklarına şefkatli olmayan ve günahlarına pişman olup Rabbinden utanmayan, dünyâda belâlardan ve âhırette azâbdan nasıl kurtulur?”

Îsâ aleyhisselâm, “Başkaları ile birlikte iken de, yalnızken de Allahü teâlâdan haya ediniz” buyurdu.

Muhasibi hazretlerine “Haya nedir?” diye soruldu: “Allahü teâlânın râzı olmadığı, beğenmediği her çeşit kötü ahlâktan sakınmaktır. Bunun alâmeti de; haya bulunmayan yerlerden ve kimselerden uzak durmaktır” buyurdu.

Büyüklerden ba’zılarının kitaplarında şöyle yazılı olduğu görülmüştür: “Bir insan, insanlara va’z ve nasihat vermek için aralarına oturunca, omuzundaki ona müvekkil iki melek, “Ey Allahın kulu, o nasihati kendi nefsine yap, Allahü teâlâdan utan, haya et! Çünkü o seni görüyor” derler.”

> Muttalib bin Ziyâd şöyle anlatmıştır: “Ömer bin Abdülazîz’in (radıyallahü anh) Allah için gözyaşı dökerek ağlamasından dolayı, yanaklarından iki siyah çizgi meydana gelmişti. Bir zât gece vakti mescidde “Rabbimin azâbı muhakkak vukû’ bulacaktır. Onu geri çevirecek hiçbir şey yoktur” (Tûr-8) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bu âyet-i kerîmeyi duyar duymaz, öyle bir feryâd etti ki, düşüp bayıldı. Alıp evine götürdüler. Aradan çok geçmeden vefât edip, şehîd oldu.”

Muhammed bin Semmâk şöyle anlatmıştır: “Birgün bir mecliste insanlara va’z ve nasihat ediyordum. Bir genç ayağa kalkıp bana “Ey Ebâ Abbâs! Bugün öyle bir söz söyledin ki, böyle bir söz işitmemiştik” dedi. “Hangi söz?” dedim. “Âhıret sonsuzdur. Orada Cennetten ve Cehennemden başka gidecek yer yoktur. Cennete giremeyip Cehenneme atılma düşüncesi, Allahü teâlâdan korkanların kalblerini titretti, sözüdür” dedi. Sonra o genci bir daha göremez oldum. Sorup araştırdığımda öğrendim ki, hastalanmış, tanıyanları ziyâretine gidiyormuş. Ben de gidip hâlini sordum. “Nedir bu hâlin?” dedim. İşte o sözü düşünmekten dolayı böyle oldum” dedi. Daha sonra o gencin vefât ettiği haberini aldım. Vefâtından sonra rü’yâmda gördüm. Hâlin nasıldır? dedim. Dedi ki, Allahü teâlâ bana merhamet etti ve Cennete dâhil etti. Ne sebeble merhamete kavuştun? dedim. O söz sebebiyle, o sözden ibret aldığım için dedi.”

Nakledilir ki, bir defasında Ömer bin Abdülazîz öyle ağladı ki, hanımı Fâtıma ve evdekiler de dayanamayıp ağladılar. Bir ara ağlamaları geçince, hanımı Fâtıma neden ağladığını sordu, insanların fırka fırka Rabbimin huzûruna geleceğini, bir kısmının Cennete gideceği, bir kısmının da Cehenneme atılacağı günü düşündüm dedi. Sonra da bir ah çekip bayıldı.

> Mâlik bin Daygam şöyle anlatmıştır: Bekr bin Muâz hazretleri bir zâta uğradı. Meâlen **“**(Ey Resûlüm! O müşrikleri, gelmesi yakın) kıyâmet günü ile korkut. O vakit kalbler, hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de şefaati makbûl bir şefaatçisi...” (Mü’min-18) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyordu. Bunu okuyunca titredi ve “Yâ Rabbî! Merhamet et, bizi böyle kimselerden eyleme. Azâbından koru...” diyerek feryâd etti, sonra da bayıldı.

İbrâhim bin Edhem hazretlerinin yanında kıyâmet gününden, âhıret hâllerinden, Cennet ve Cehennemden... bahsedilen İnşikâk sûresi okundu, İbrâhim Edhem hazretleri dinledi ve kendinden geçip, bütün a’zâları şiddetle titredi ve bayıldı.

> Sâlih bin Yahyâ el-Adevî şöyle anlatmıştır: “Muhammed bin Semmâk’ın yanında idim. Fırat nehri kıyısında oturuyorduk. Bir zât da Kur’ân-ı kerîm okuyor, biz dinliyorduk. Meâlen “Biz kıyâmet günü için, adâlet terazileri koyacağız. Artık hiç kimse, en ufak bir zulme uğramayacaktır. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir tartıya koyarız. Hesab görenler olarak da (şânı yüce olan) biz kâfiyiz” (Enbiyâ-47) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyunca, Fırat nehrinde yıkanmakta olan biri işitti, işitir işitmez bayıldı ve suda kaybolup gitti.
>
> Ebû Bekr bin Iyâş şöyle anlatmıştır: “Fudayl bin Iyâd hazretlerinin arkasında bir akşam namazı kılıyordum. Oğlum Ali de yanımda idi. Namazda Tekâsür sûresini okuyordu. Meâlen “Andolsun, (kıyâmet günü) **o** kızgın ateşi muhakkak göreceksin” buyurulan âyet-i kerîmeyi okurken, oğlu Ali kendinden geçip yere yıkıldı. Fudayl bin Iyâd hazretleri de öyle bir heybete kapıldı ki, bu âyet-i kerîmeyi zor geçti. Korku ve heybet içinde namazı tamamladıktan sonra kendi kendime dedim ki, ey nefsim senin hâlin nerede,

bunların hâlleri nerede? Oğlum Ali'nin başında bekledim, ancak gece yarısı kendine gelebildi."

Beşir bin Mensûr Sülemî şöyle anlatmıştır: Atâ Sülemî bana dedi ki, "Ey Beşir! ölüm peşimde, kabir önümde, gideceğim yer mahşer, geçeceğim yol, Cehennem üzerindeki sırat köprüsüdür, bilemiyorum ki Rabbim bana ne muâmele yapar?" dedi ve öyle bir feryâd etti ki, düşüp bayıldı. Bir gün bir gece öylece kaldı. Ayılınca baktım ki, benzi solmuş, çok zayıf düşmüştü. Sâlih el-Mürrî'ye gidip, hâlini anlattım. Benimle birlikte yanına geldi. Belki birşeyler yedirip, içirebiliriz dedik. Bize, "Şu keçeyi kaldırın" dedi. Kaldırıp baktık ki, altında bir dirhem vardı. Onunla sevik (çorbalık) satın alıp, hazırladık ve ona içirmek istedik. Ağzına aldı. Fakat bir türlü içemedi, boğazından geçmedi, ölecek diye korktum. Dedim ki, "Ey Atâ olur mu böyle? Bunu senin için aldık, hazırlamak için uğraştık" dedim. Bana dedi ki, "Ey Beşir! Onu bana içirirken, sıcaklığını hisseder hissetmez meâlen; "Zîrâ (âhırette kâfirler için) bizim yanımızda bu kapılar ve (içine girecekleri) bir ateş var. Bir de boğaza takılıp kalan bir yiyecek var. Ayrıca acıklı bir azâb da var" (Müzzemmil-12, 13) buyurulan âyet-i kerîmeyi hatırladım. Böyle yapmamak elimde değildir" dedi. Mudar el-Kârî şöyle anlatmıştı: Abdülvâhid bin Zeyd'in yanında Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Meâlen; **"**(Ey Resûlüm, o müşrikleri, gelmesi yakın) kıyâmet günü ile korkut. O vakit kalbler, hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de bir şefaatçisi..." (Mü'min-18) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudum. Bunu dinleyince, birdenbire kendinden geçti. Sonra toparlanıp "Kalbler hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkınca insanın hâli nasıl olur?" dedi ve düşüp bayıldı. Alıp evine götürdüler.

Bir zât şöyle anlatmıştır: Abdullah bin Hanzala'nın yanında; "Onlara Cehennem ateşinden bir döşek ve üzerinde de (yine ateşten) örtüler var. Biz, zâlimleri böyle cezalandırırız" (A'râf-41) meâlindeki âyet-i kerîme okundu. Bunu dinleyince öyle ağladı ve kendinden geçti ki, ölüyor zannettim, "Ölenler toprak altında kaldılar" dedi. Sonra ayağa kalktı. "Otur" denilince, "Cehennemi hatırladım. Nasıl oturayım? Bilmiyorum ki, belki ben de oraya gideceklerden biri olabilirim" dedi.

Katâde hazretleri şöyle anlatmıştır: "Misver bin Mahrem'e Kur'ân-ı kerîm okunurken, dinlemeye takat getiremez kendinden geçerdi. Allahü teâlânın azâbından ve kıyâmet gününün dehşetinden o kadar korkardı ki, yanında bu husûsla ilgili bir âyet-i kerîme okunsa, günlerce kendine gelemezdi. Birgün bir zât onun yanında meâlen; "Takvâ sahiplerini, elçiler gibi Rahmânın huzûruna toplayacağımız gün, mücrimleri de susuz olarak Cehenneme süreceğiz" (Meryem 85-86) buyurulan âyet-i kerîme okununca, "Bir daha oku, ben müttekilerden olamadım" dedi. O da bir daha okudu. Dinlerken şiddetli bir ah çekip feryâd etti ve hemen orada can verdi.

Hammâd bin Seleme hazretleri anlatmıştır: "Yahyâ el-Bekkâ'nın yanında oturuyorduk. Bir zât meâlen; "Sen onların, Rablerine arz edildiklerini (hesaba çekildiklerini)görseydin. Allah, onlara şöyle buyuracak: Öldükten sonra diriliş ve bu hesab hak değil mi imiş? Onlar da: evet, Rabbimize yemîn ederiz ki, bu haktır. Diyeceklerdir. Allah: O halde dünyâda yaptığınız küfürlerin cezasını tadın, buyuracaktır" (En'âm-30) âyet-i kerîmesini okudu. Yahyâ el-Bekkâ bunu dinleyince çok ağladı. Bu sebeble hastalanıp, dört ay hasta yattı.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "Ayıp ve kusurlardan kendini korumak isteyen sussun." Enes bin Mâlik rivâyet eder Resûlullah (aleyhisselâm) Ebû Zer'e buyurdu ki: "Yâ Ebâ Zer! Sana iki haslet bildireyim mi? "Evet yâ Resûlallah" dedi. "Güzel ahlâk sahibi olmak ve sükût etmek, susmaktır. Nefsim, yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, insanlar böyle bir ameli işlememiştir." Ebû Ümâme (radıyallahü

anh) rivâyet eder. Resûlullaha (aleyhisselâm) “Kurtuluş neydedir?” dedim. “Dilini tutmaktadır” buyurdu.

Lokman Hakim oğluna, “Ey oğlum, söz gümüş ise, sükût altındır. Söz söyleyince pişman olursun, fakat sükût etmekten pişman olmazsın.”

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Kalbi imâr etmek ni’mettir. Dili imâr etmek (çok konuşmak) fitnedir.”

Ömer bin Abdülazîz hazretleri; “Müttekî kimse, susan kimsedir” buyurdu.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Kulun dini doğru olmadıkça, îmânı doğru olmaz. Kalbi doğru olmayınca, dini doğru olmaz. Dili doğru olmayınca, kalbi doğru olmaz.”

Zünnûn-i Mısrî hazretlerine, “İnsanların kendini nefsinden en iyi koruyanı kimdir?” denilince, “Diline sâhib olan, dilini tutandır” buyurdu.

Ka’b hazretleri, “Afiyet on parçadır, bunun dokuzu susmaktadır” buyurdu.

Hazreti Ömer buyurdu ki: “Çok konuşan, çok hatâ eder. Çok hatâ edenin, hayası azalır. Hayası azalanın, vera’sı da azalır. Vera’sı az olanın, kalbi ölür, körelir.”

Fudayl bin Iyâd hazretleri de, “İki şey kalbe kasvet verir (karartır): Çok konuşmak ve çok yemek” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 222

2) El-A’lâm cild-4, sh. 163

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 188

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 184

5) Delâil-ün-nübüvve (54 ve son bab)

6) Tehzîb-ül-esrâr v. 35a, 41 b, 45a, 50a, 53b. 55b, 78a, 93a, 102a, 194b, 153a.

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1066